

Василь Климончук

ЦІННІСНИЙ ВИМІР ЕЛЕКТОРАЛЬНИХ
ПРОЦЕСІВ У ГАЛИЧИНІ
(НА ПРИКЛАДІ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

У статті розглядаються регіональні особливості електоральної участі на президентських та парламентських виборах. Здійснено аналіз електоральних уподобань та ціннісних орієнтирів виборців Прикарпаття.

***Ключові слова:** політичні цінності, громадянські свободи, виборчий процес, електоральна участь.*

***Vasyl Klymonchuk. The valued measuring of electoral processes in Galicia (on example Ivano-Frankivsk region).** The article consider regional characteristics of electoral participation in presidential and parliamentary elections. The analysis of electoral preferences and value orientations of the voters of the region.*

Key words: political values, civil liberties, electoral process, electoral participation.

Політичний аналіз процесів, пов'язаних з демократизацією українського суспільства, виявляє низку проблем ціннісного характеру, осмислення яких зумовлює своєчасність аксіологічного дискурсу в політології. Унікальність соціальних трансформацій, що пов'язані з переходом українського суспільства до демократії і ринкових відносин, виявляється не тільки у зміні суспільно-економічного устрою і політичного режиму, але й у повільній трансформації системи цінностей. Роки розбудови незалежної Української держави виявилися складними і, часом, драматичними, стали непростим випробуванням для суспільства.

Упродовж останніх двох десятиріч було розпочато низку важливих реформ, але, на превеликий жаль, більшість із них так і не доведена до логічного і результативного завершення або взагалі залишилися декларованими проектами. Несформовані повністю інститути відкритого цивілізованого ринку, не вибудована відповідно до ринкових умов система соціального захисту і гарантій населенню, не створені надійні політичні умови для забезпечення сталого розвитку економіки і суспільства загалом. Нам так і не вдалося сформувати національно-державну доктрину розвитку Української держави та визначити пріоритети в національних цінностях українського суспільства. Наслідком цього стали суспільний розкол, соціальна деградація, зовнішньополітичні хитання, що завдали важкого, а можливо, і непоправного удару по державному суверенітету України. Події на майдані, Революція Гідності, агресія Росії вкотре стверджують розуміння, що ми не зможемо рухатися далі без національної ідеології, здатної об'єднати і мобілізувати суспільство, укріпити у суспільній свідомості пріоритет традиційних моральних цінностей і відносин громадської солідарності, системності у політичній діяльності, що має бути заснована на принципах ефективності, програмності, послідовності, правдивості, колегіальності та об'єктивності.

Актуальність цієї теми полягає і в тому, що в період радикальних змін відбувається не тільки структурна криза політичних цінностей, але й якісно змінюється їх роль в еволюції

суспільства. Нова ієрархія політичних цінностей, що формується, набуває функції атракторів, свого роду вбудованих магнітів, які утримують суспільство у царині хаосу або ж виводять його з цієї царини і спрямовують до нового політико-культурного стану. Тому вивчення процесу формування і зміни політичних цінностей служить не тільки важливим індикатором реальності суспільної трансформації в цілому, але й дає змогу визначити тенденції розвитку соціально-політичних перетворень.

Надзвичайно важливим механізмом суспільних відносин в Україні на сучасному етапі є вибори. Вони є основою демократичного суспільства, головною формою політичної участі громадян. Зокрема, вибори забезпечують легальність і легітимність влади, конкуренцію в боротьбі за владу, ротацію національної і регіональної еліти. Також виборчий процес відбувається в рамках правил, установлених виборчою системою і в умовах відповідного соціокультурного середовища.

Аналіз вітчизняного електорального досвіду дає можливість дійти однозначного висновку щодо специфіки організації і проведення виборів в окремих регіонах України. Регіональні особливості політичних виборів визначаються декількома важливими факторами історичного характеру. Адже в розрізі політичної регіоналістики ключовою є проблема політико-територіальної організації суспільства на рівні регіонів упродовж певного часу. Регіон розглядається як історично сформоване соціальне середовище, що має властивість до самовідновлення і саморозвитку. Регіон формується на основі комплексу взаємопов'язаних факторів: території, природних умов, історії, культури, цінностей, населення, економічних, соціальних і політичних структур та інститутів. Саме з цієї причини важливими є дослідження регіонального електорального досвіду. А отже, потребують суттєвого доповнення політичні знання про регіональні відмінності в електоральній поведінці громадян, їхні ціннісні орієнтири, специфічні ознаки суспільно-політичного розвитку регіону в цілому.

Мета статті полягає в дослідженні і виявленні регіональних закономірностей і особливостей виборчих процесів в Україні. Регіональна особливість організації і проведення виборчих кампаній, мотивація вибору електорату, ціннісні орієнтири аналізуються на прикладі Івано-Франківської області.

У сучасній політичній науці виборчій частині електорального циклу, ціннісним орієнтирам присвячено чимало ґрунтовних досліджень. Поєднання теоретичного та емпіричного аналізу електоральної участі, ціннісного вибору активно здійснюють О. Білий, О. Вишняк, А. Горбань, В. Горбатенко, В. Денисенко, А. Круглашов, М. Кармазіна, І. Кресіна, Л. Кочубей, А. Ключкович, М. Михальченко, А. Романюк, Н. Ротар, Ю. Остапець та інші.

Значне місце в роботах українських дослідників відведено вивченню територіальних особливостей електоральної поведінки громадян України. У цьому контексті слід навести роботи В. Березинського, А. Колодій, А. Ключковича, А. Нікіфорова, Л. Скочиляса, А. Черкашина та ін.

Дослідження регіональних особливостей електоральних процесів є сферою наукових пошуків політологів, соціологів, істориків, філософів, що зумовлено складністю та багатоаспектністю предмета дослідження. Електоральне структурування території в умовах перехідного суспільства дозволяє визначити регіональні політико-культурні особливості та суперечності, враховувати їх, розробляючи регіональну політику держави та стратегію інших перетворень.

Вибори є ефективним інструментом виявлення просторової політичної структури суспільства, її відображення в електоральній поведінці громадян.

Класичні теоретико-методологічні підходи до вивчення електоральної поведінки (екологічний, соціологічний, соціально-психологічний, раціонально-інструментальний) розроблені на основі вивчення електорального досвіду західних демократій, а в умовах пострадянського суспільства з нестабільною партійною ідентифікацією, нестійкою соціальною структурою, амбівалентними цінностями і регіональною диференціацією можуть використовуватися обмежено. Тому існує потреба методологічної адаптації, синтезу моделей з метою пошуку адекватного інструментарію для дослідження вітчизняного електорального простору, в тому числі у регіональному контексті.

В електорально-просторових дослідженнях пострадянських суспільств доцільним видається застосування інтегративного підходу, що дозволяє уникнути однобічності у вивченні електорального процесу й аналізувати комплекс коротко- та довгостро-

кових факторів впливу на електоральну поведінку, насамперед соціокультурних, ідеологічних, інституційних умов конкретної політичної ситуації та ін.

Відсутність точних даних про співвідношення регіональних, національних і загальногромадянських цінностей у системі мотивації електорального вибору громадян України та особливості їх проявів на регіональному рівні спонукає деяких дослідників до спроб гіперболізації, применшення чи, навпаки, заперечення існування явища регіональних моделей політичної участі.

Проблема регіональної диференціації електоральної поведінки громадян України порушується не тільки в науковій літературі, але й у контексті політичної риторики. Особливо це стосується тези «регіоналізації» чи «розколу» України за віссю «Схід–Захід», яка часто експлуатується політиками в спекулятивному і маніпулятивному аспектах [1, с. 130].

У контексті висвітлення зазначеної проблеми, на нашу думку, уваги потребують питання щодо визначення факторів регіональної диференціації електоральної поведінки, ціннісного підходу, виокремлення основних етапів електоральної історії України в контексті прояву регіональних особливостей на прикладі Івано-Франківської області.

Політичне структурування території країни за результатами виборів далеко не завжди відображає формальний (адміністративно-територіальний) устрій країни, що дозволяє виокремлювати так звані «електоральні» регіони. Кожний неформальний електоральний регіон характеризується визначеною електоральною культурою, в якій відображаються особливості політичної культури, політичної поведінки і політичної участі, що виявлені в ході виборчих кампаній [2]. Кількість електоральних районів в Україні, їх регіональні межі дослідники зазначеної проблематики встановлюють по-різному: більшість виокремлює у тій чи іншій конфігурації 4–7 електоральних регіонів чи субрегіонів у географічних координатах України.

О. Вишняк на основі аналізу результатів президентських та парламентських виборів 1994–2006 років за критерієм національно-демократичної, проросійської та невизначеної ідентифікації кандидатів та партій виокремив п'ять типів політичних регіонів України: Донбас і Крим; інші південно-східні області; перехідний

регіон Північного Сходу та Кіровоградська область; Центральна Україна; Західна Україна [3, с. 334].

На думку К. Черкашина, основою для електоральної диференціації території України є підтримка виборцями «про-західних» чи «євразійських» політичних сил. Залежно від рівня їхньої популярності дослідник виокремлює 7 субрегіонів: Галичина, Волинь, Закарпаття, Центр–Захід, Центр–Схід, «більшість індустріальних областей Сходу і Півдня» і «євразійський полюс країни» (Донбас і Крим). При цьому найадекватнішою загальною схемою видається та, відповідно до якої в Україні виділяються три типові регіони зі своєю специфікою голосування виборців: Східний, Західний і Центральний [4, с. 12]. Подібні три стійкі електоральні райони – Захід, Південний Схід і проміжна «зона електоральної невизначеності» – виокремлює А. Нікіфоров [5, с. 160].

Узагальнюючим варіантом районування України може бути використаний поділ на чотири субрегіони «з різною історичною традицією, різними типами політичної культури і специфічною електоральною свідомістю», що представлені в праці вчених Львівського національного університету ім. І. Франка. Регіони: Західний, Центральний, Східний, Південний [6, с. 32].

Ступінь ідейно-ціннісних відмінностей і, відповідно, секторіальної диференціації між регіонами коливається між двома ідеологічними полюсами, стосовно територіального складу яких немає суттєвих розбіжностей між ученими. Це полюси – Західний (Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська область) і Східний (Донецька, Луганська область, АР Крим). В основі поділу – діаметрально протилежні орієнтації населення, що стосуються оцінки історичного минулого, різновекторних геополітичних позицій, ідеологічних цінностей, вживання української мови та ін.

Звичайно, що об'єднання в регіони не позбавляє гетерогенності та неоднорідності включених територіальних одиниць, що характеризується своєю електоральною специфікою. Наприклад, на Заході виокремлюються ще чотири субрегіони – Галичина, Волинь, Буковина та Закарпаття. При чому електоральна поведінка жителів Закарпаття помітно відрізняється на електоральній карті західних областей [1, с. 131].

Природно, що регіональні відмінності стають найбільш очевидними під час виборчих кампаній, коли політичні сили, насамперед ті, що вважають себе «радикальними економістами» в тому розумінні, що визначають лише економічні інтереси і з байдужістю ставляться до «ідеалістичних» проблем націтворення та соборності, використовують регіоналізм як знаряддя у боротьбі за виборця. Та незважаючи на суттєве зменшення впливу ідеологічних преференцій на електоральну поведінку, ідеологія і надалі зберігає свою роль як важливий чинник електоральних процесів.

Електоральна історія незалежної України налічує шість президентських (1991, 1994, 1999, 2004, 2010, 2014 рр.) та сім парламентських (1994, 1998, 2002, 2006, 2007, 2012, 2014 рр.) загальнонаціональних виборів, упродовж яких з різною чіткістю проявилися регіональні особливості електоральної поведінки.

Перші президентські вибори 1991 року виявили диференціацію електоральних переваг українців за регіональною ознакою стосовно учасників другого туру – провладного кандидата Л. Кравчука та представника опозиції В. Чорновола, останній здобув електоральну більшість тільки у трьох областях Західної України: Львівській – 75,9%, Тернопільській – 57,4% та Івано-Франківській – 67,1% [7, с. 1].

Аналізуючи виборчу участь та електоральні вподобання виборців Івано-Франківщини, можна стверджувати, що і надалі буде характерно для цього регіону, про виразну підтримку національно-патріотичних та демократичних сил.

Розглядаючи наступні президентські вибори, починаючи з 1994 року, можна говорити про певну стабільність електоральних уподобань виборців Прикарпаття, яка чітко фіксується у других турах президентських виборів 1994 і 1999 років та у всіх трьох турах виборів 2004 року. У першому турі виборів 1994 року жоден з кандидатів не отримав більше необхідних для перемоги 50% голосів виборців. Перші чотири сходинок виборчого змагання зайняли Л. Кравчук, Л. Кучма, О. Мороз та В. Лановий, які вийшли у другий тур завдяки регіональній підтримці. Зокрема, виборці Галичини підтримали Л. Кравчука: у Львівській – 89,4%, Івано-Франківській – 87,8%, Тернопільській – 89,7% областях, натомість за Л. Кучму проголосували 88,8% виборців Криму, по 53,6% у

Донецькій та Луганській областях. Другий тур виборів підтвердив відтворення геоструктури електорального вибору громадян України. Зокрема, підтримка Л. Кравчука зросла в Івано-Франківській області до 94,5%, Львівській – 95,8%, Тернопільській – 94,8%; Л. Кучму підтримали виборці Криму – 89,7%, Луганської – 79,0%, Донецької – 79,0%. Більше 50% виборців підтримали переможця у Чернігівській, Сумській, Полтавській, Одеській, Миколаївській, Херсонській, Дніпропетровській, Харківській областях [7, с. 1].

Таким чином, обидва тури президентських виборів 1994 року продемонстрували суттєву різницю у перевагах регіонів України, яка відображала розбіжності у системі політичних та ідеологічних орієнтацій виборців. Для електоральних уподобань виборців Прикарпаття, як і інших областей Західної України, були важливими етнокультурні (мова, традиції, історична спадщина), політичні (ідеологія) спрямування та особливості.

Президентські вибори 1999 року були специфічними в тому розумінні, що як кандидат взяв участь у них лідер українських комуністів П. Симоненко, що і забезпечило Л. Кучмі беззаперечну перемогу у всіх західних областях України.

Аналіз електоральної політичної участі засвідчує, що у другому турі виборів 1999 року в Івано-Франківській, Львівській та Тернопільській областях віддали свої голоси за Л. Кучму на 88% громадян більше, ніж у другому турі виборів 1994 року. Слід зазначити, що у всіх регіонах, де у 1994 році виборці віддали свої голоси за Л. Кучму, у 1999 році перемогу здобув П. Симоненко.

Свідченням таких електоральних переконань стали ідеологічні орієнтації та ціннісні особливості регіональних відмінностей, які вже сформувалися на той час в Україні. Прикладом також є Івано-Франківська область, де виборці голосували проти комуністичної ідеології та їхня участь мала протестний характер, насамперед, як протистояння загрози повернення до комуністичного минулого, з чим позиціонувався кандидат у Президенти від КПУ П. Симоненко.

Президентські вибори 2004 року зафіксували класичний регіональний поділ електоральної карти України: владний кандидат В. Янукович переміг на Сході й Півдні країни, а опозиціонер В. Ющенко здобув більшість у західних і центральних областях.

Окрім того, для виборчої кампанії 2004 року було характерне значне розігрування поляризованих ціннісних суспільних установок: «за» чи «проти» надання російській мові статусу державної, схвалення чи засудження радянського періоду в історії України, вступ до Європейського Союзу чи до Єдиного Економічного Простору, інтеграція в НАТО чи військовий союз з Росією. А особливо гостро відбувалося розігрування так званого розколу суспільства, який у регіональному вимірі виявився у розмежуванні «Схід–Захід». Це пов'язано з тим, що прихильність однієї частини суспільства до певного кандидата на посаду Глави держави стала причиною розпалювання суперечностей, нагнітання нібито роз'єднання України на дві групи – «свій–чужий» [8, с. 68].

На Івано-Франківщині впродовж виборчої кампанії використовували адмінресурс як на користь опозиційного, так і провладного кандидатів. Так, міський голова Івано-Франківська проводив агітацію на користь В. Ющенка, разом зі своїми заступниками брав активну участь в організації та проведенні мітингу за участі опозиційного кандидата. Такі дії спостерігалися і з боку керівників різноманітних бюджетних установ. Також було зареєстровано факти, коли приватних підприємців змушували розмішувати у вітринах їхніх крамниць агітаційну літературу на підтримку В. Януковича.

Після випадку, який стався у Івано-Франківську, а саме – коли студент кинув яйцем у В. Януковича, а той знепритомнів, починається новий виток іміджевої боротьби. Технологи підхоплюють цю подію і подають В. Януковича як жертву націоналізму і радикалізму мешканців Західної України.

Загалом, виборча кампанія 2004 року на Івано-Франківщині характеризувалася: порушенням у сфері територіальної організації виборів, неточностями у списках виборців. Особливістю агітаційної кампанії стали непоодинокі випадки поширення агітпродукції без вихідних даних, провокативної, неправдивої, подекуди образливої інформації про кандидатів, розповсюдження фальшивих листівок. В інформаційному просторі чітко прослідковувалася одна тенденція – поділ ЗМІ на тих, які діяли на користь кандидата від влади, і тих, хто підтримував опозицію.

Президентські вибори 2010 року відбувались в умовах глобальної фінансово-економічної кризи, руйнації «ідеалів та

цінностей Майдану», зростання недовіри до політиків, що, безумовно, впливало на розгортання виборчої кампанії як на загальнонаціональному, так і регіональному рівнях.

Президентські вибори 2010 року знову ж таки підтвердили територіальний поділ, що окреслився на виборах 2004 року в розрізі підтримки кандидатів «постпомаранчевих» (Ю. Тимошенко) та «біло-блакитних» (В. Янукович) політичних сил. Водночас, співвідношення виборчих результатів цього разу було на боці В. Януковича, перемогу якого забезпечили не тільки східні і південні регіони, але й частина виборців у західних та центральних областях.

Президентська кампанія 2010 року відзначилася тим, що у виборчому процесі взяли участь Глава держави, Прем'єр-міністр та спікер України. В результаті проведення I туру виборів у II тур вийшли В. Янукович та Ю. Тимошенко.

За результатами проведення II туру виборів на Івано-Франківщині перемогу здобула Ю. Тимошенко. Виборці Івано-Франківщини в черговий раз продемонстрували підтримку національно-демократичних сил, хоча складність їхнього вибору полягала у розколі табору «помаранчевих».

Президентські вибори 2014 року проходили після важливих подій у сучасній новітній історії України. Після Революції Гідності в умовах російської агресії на посаду Президента балотувалася група відомих політиків, які були прихильниками західних цінностей та євроінтеграції П. Порошенко, Ю. Тимошенко, О. Тягнибок, А. Гриценко, В. Куйбіда, О. Ляшко, Д. Ярош. На цих виборах, як і на всіх попередніх, єдиного кандидата від демократичних сил висунути не вдалося, але дві політичні сили знайшли між собою порозуміння. Вперше в історії українських виборів другий за рейтингом кандидат В. Кличко (ПП «Удар») заявив про відмову балотуватися заради висунення єдиного найбільш рейтингового кандидата від демократичних сил П. Порошенка. Перемогу у всіх округах здобув П. Порошенко, без врахування окупованих територій.

Виборці Прикарпаття також надали перевагу національно-демократичному лідеру П. Порошенку, при тому що не підтримали лідерів право-радикальних сил, що засвідчує поміркованість прикарпатців у своєму виборі і у їхньому прагненні до врегулювання конфлікту та стабільності в країні.

Якщо взяти до уваги узагальнені політико-ідеологічні характеристики електоральних орієнтацій громадян під час парламентських виборів, то слід відмітити, що виборці Прикарпаття в своїй більшості поділяли націонал-демократичні цінності. Якщо парламентські вибори розділити по етапах, то побачимо, що на початковому етапі (1994, 1998, 2002 рр.) прикарпатці поділяли націонал-демократичні цінності (НРУ, Конгрес українських націоналістів, Українська республіканська партія). На парламентських виборах 2002 року ідеологічна вісь протистояння «ліві–не ліві» хоч і зберігається, але ослаблюється, оскільки в центристському та право-центристському націонал-демократичному спектрах з'являються інтегруючі блоки, що претендували на домінування в українській політиці. Перемогу націонал-демократичного блоку «Наша Україна» забезпечили виборці Заходу та значної частини Центру. На Івано-Франківщині виборці надали перевагу блоку «Наша Україна».

Особливість виборів 2006 та 2007 років полягала в тому, що вони відбувалися на пропорційній основі. Вибори характеризувалися ескалацією політичного протистояння, посиленням централізації в діяльності політичних партій, бюрократизації в системі держаної влади та непрозорістю прийняття політичних рішень, відсутністю політичної відповідальності та правовим нігілізмом посадових осіб і органів влади всіх рівнів, що і стало загальносуспільними чинниками, які визначали виборчий процес та його результати на Івано-Франківщині. Традиційно виборці Прикарпаття підтримали «помаранчеві» сили [9, с. 88].

Парламентські вибори 2012 року, отримавши мажоритарну складову, сприяли безпрецедентному поширенню спроб безпосередньої купівлі голосів виборців через брудні технології. На цих виборах прикарпатці підтримали, передусім, опозиційні політичні сили – ВО «Батьківщина» та ВО «Свобода». За результатами голосування ВО «Батьківщина» набрало 39,89% голосів, ВО «Свобода» – 33,25%, УДАР – 14,09%, Партія регіонів – 5,23%.

Позачергові вибори народних депутатів України 2014 року проводилися в особливо складних політичних, безпекових та економічних умовах. На Івано-Франківщині лідером виборчих перегонів став «Народний фронт» – 37,48%, на другому місці за

кількістю набраних голосів опинився «Блок Петра Порошенка» – 18,25%, значною підтримкою заручилася «Самопоміч» – 14,69%, ВО «Свобода» здобуло тільки 8,18% голосів виборців. Проте «Громадянська позиція» (2,58%), Радикальна Партія Олега Ляшка (4,85%) та Опозиційний блок (0,54%) не подолали на Прикарпатті п'ятивідсоткового бар'єра.

Досліджуючи електоральні процеси Галичини, зокрема на прикладі Івано-Франківської області, можна стверджувати, що виборчі кампанії будувалися на стійких регіональних особливостях, які були визначальними під час вибору. На формування електоральної поведінки та ціннісний вибір впливали історико-культурні, соціально-економічні, геополітичні чинники та регіональна ідентичність. Особливість електоральних переваг жителів Прикарпаття полягає у їх націонал-демократичній, державницькій орієнтованості.

1. Ключкович А. Регіональний вимір електоральної поведінки громадян України / А. Ключкович // Електоральні процеси України в регіональному вимірі: Буковина і Закарпаття: монографія. – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2014. – 552 с.

2. Туrowsкий Р. Ф. Региональное измерение электорального процесса: концептуальные основы исследований [Электронный ресурс] / Р. Ф. Туrowsкий // Режим доступа: <http://www.electoralgeography.com/ru/articles/turovsky/2006/regional-dimension-of-electoral-process.html>

3. Вишняк О. Політична типологія регіонів України: динаміка та фактори змін / Олександр Вишняк // Українське суспільство 1992–2008. Соціологічний моніторинг. – К.: Ін-т соціол. НАН України, 2008.– С. 331–342.

4. Черкашин К. В. Електоральна поведінка населення незалежної України в регіональних зрізах: автореф. дис... к. політ. н.: 23.00.02 / К. В. Черкашин; Тавр. нац. ун-т ім. В. І. Вернадського. – Сімферополь, 2005. – 19 с.

5. Никифоров А. Р. Электоральное районирование украинского политического пространства / А. Р. Никифоров // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологічні науки. – 2013. – № 11(1). – С. 160.

6. Романюк А.С. Електоральна карта Львівщини у міжрегіональному зрізі / А.С. Романюк, Л.С. Скочилас та ін. – Л.: ЦПД, 2010. – 168 с.

7. Офіційні результати виборів Президента України 1 грудня 1991 р. [Текст] // Урядовий кур'єр. – 1991. – 14 грудня. – №38-39. – С. 1.

8. Мадрига Т. Б. Регіональні еліти. Регіональні виборчі кампанії початку ХХІ століття (на прикладі західних областей України): монографія / Т. Б. Мадрига. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2015. – 248 с.

9. Регіональний вимір політичного процесу в Україні у 2007 році: матеріали міжрегіональної науково-практичної конференції (Львів, 10 листопада 2007 року) / укл. А. С. Романюк, Л. С. Скочиляс, О. В. Шиманова. – Львів: Генеза, 2007. – 132 с.